

Ayşe Yetişkin Kubilay, *İstanbul Haritaları 1422-1922*

İstanbul: Denizler Kitabevi, 2010, 255 s.

Bekir CANTEMİR*

Haritalar, yeryüzü topografyasının ve üzerindeki beşeri yapıların semboller aracılığıyla kağıt düzlemine aktarılmasıyla oluşur. Yeryüzünü sembolleştirme ve bu sembolji aracılığıyla kağıt düzlemine aktarma uğraşısı tarih boyunca farklı amaçlar için kullanılmıştır. Kartografya tarihini incelemek; dünya tarihi boyunca insanın yeryüzünü sembolleştirme biçim, amaç ve araçlarını anlamamızı sağlar. Haritanın niçin üretildiği sorusu, nasıl ve ne amaçla yapıldığını da ortaya koyar. Siyasi, askerî ve ekonomik hedefleri gözetilen haritalar, her dönemde farklı tekniklerle ve farklı imkanlarla üretilmişlerdir. Seyyahlar gezdikleri bölgelere ilişkin edebi anlatımlarını haritalar aracılığıyla resmetmişlerdir. Haritaların mühim bir yekûnu da dünyadaki önemli şehirlere dairdir. Şehir haritaları, seyahat notları ve edebi metinleri açıklayan haritalar, şehir bütünlüğünü kuşbakışı ortaya koyan haritalar ve şehirdeki bina düzenini gösteren haritalar gibi hangi çerçevede hazırlanmışlarsa, şehirlerin belli tarihsel dönemlerini o perspektiften kayıt altına almışlardır.

İstanbul, dünyada eski zamanlardan beri en çok haritası yapılan şehirlerden birisidir. Ancak İstanbul üzerine yapılmış haritalar hakkında toplu bir bibliyografya çalışması mevcut değildir. Cahit Kayra'nın *İstanbul Haritaları*¹ ve *Eski İstanbul'un Eski Haritaları*² adlı kitapları, İstanbul üzerine hazırlanmış farklı haritaları ilk defa bir araya getiren yayınlardır. Ancak bu yayınlar İstanbul hakkındaki haritaların tüm yönlerini ele almak yerine, yazarın ulaşabildiği arşiv malzemelerinin bir araya getirilmesinden meydana gelmiştir. İlhan Tekeli'nin *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*³nde yer alan "Haritalar"³ başlıklı çalışması, İstanbul hakkında yapılmış eski haritaları tarif ve tasnif eden Türkçe ilk yayındır. Ayrıca eski İstanbul haritalarının ayrı

* Doktora adayı, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü

1 Cahit Kayra, *İstanbul Haritaları*, İstanbul: Türkiye Sınai ve Kalkınma Bankası Yayınları, 1990.

2 Cahit Kayra, *Eski İstanbul'un Eski Haritaları*, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Dairesi Başkanlığı Yayınları, 1990.

3 İlhan Tekeli, "Haritalar", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, 1994, c. 3, s. 556-557.

aynı kitap haline getirildiği eserler de mevcuttur.⁴ Ancak genelde Osmanlı coğrafyasının özelde İstanbul'un haritalarını bir araya getiren bütüncül bir kartografya tarihi sunan çalışmaların yokluğu literatürde büyük bir boşluk olarak durmaktaydı. Ayşe Yetişkin Kubilay tarafından yayına hazırlanan ve Denizler Kitabevi tarafından yayımlanan *İstanbul Haritaları 1422-1922* adlı kitap, ilk defa İstanbul özelinde bütüncül bir kartografya tarihi sunması açısından önemli bir boşluğu doldurmuştur.

İstanbul, tarih boyunca farklı amaçlarla haritaları üretilen bir şehir olmuştur. Bu haritaların bir seçkisini ortaya koyan *İstanbul Haritaları 1422-1922*, 255 sayfadan oluşmaktadır. Türkçe ve İngilizce olarak yayına hazırlanan eser, haritaların çok uzun yıllar baskı niteliklerinden bir şey kaybetmemesi için asitten arındırılmış kağıda basılmıştır. Kitabın boyutu ve bazı haritaların üç sayfaya basılması, yayıncının harita tekniğine uygun bir basım konusunda gösterdiği titizliği ortaya koymaktadır. Dört adet önsöz bulunan kitapta, beş asır boyunca yapılmış olan İstanbul gravür ve haritalarının bir seçkisi sunulmuştur.

Eserde kullanılan haritalar Atina'da yaşayan ve İstanbul sevdasını topladığı haritalar üzerinden sürdüren eski bir İstanbullu olan Bakırköy doğumlu Nick Adjemoglou'nun koleksiyonuna ait bulunmaktadır. Beş yüz seksen haritadan oluşan koleksiyondan yüz adedi seçilerek kitap meydana getirilmiştir. Beş yüz yıllık harita seçkisi İstanbul'un bilinen ilk haritası olan Christoforo Buondelmonte'ye ait olan 1422 tarihli elyazması kitapta bulunan haritadan başlamakta, 1922 yılında Jacques Pervititch tarafından hazırlanmaya başlanan İstanbul'un yangın sigorta haritaları ile son bulmaktadır. Beş yüz yıl boyunca hazırlanan İstanbul haritalarını incelemek bu dönem boyunca gelişen harita tasvir biçimleri, sembolojinin evrimi ve basım teknolojisini izlemek açısından önemli verileri barındırmaktadır. Kitapta, haritalar basım tarihleri esas alınarak sıralanmışlardır. Her yeni harita verilirken, haritaların alıntılı olduğu kitaplardan ve haritanın hazırlandığı tarihsel döneme ait seyahatnamelerden alıntuların yapılması, eseri hazırlayan Ayşe Y. Kubilay'ın kişisel merakının kitaba yansıdığı bir zenginlik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bilinen ilk İstanbul haritası 1422 yılında yapılmış olup ölçeksiz ve tasvir niteliği ağır basan bir çalışmadır. XVIII. yüzyılda İstanbul haritaları ölçek kazanmaya başlar. Gravür tarzı çalışmalar yerlerini ölçekli çalışmalara bırakır. Haritaların bir kısmı eski çalışmaların masa başında farklı kopya teknikleriyle çoğaltılmasıyla ortaya çıkmıştır. Bize ulaşan eski haritaların tümünün ilgili bölgede arazi çalışması yapılarak ortaya konulduğunu düşünmemek gerekir. İstanbul haritaları için de aynı süreç yaşanmış-

4 Ekrem Hakkı Ayverdi, *19. Asırda İstanbul Haritası*, İstanbul: İstanbul Fethi Cemiyeti, 1958; *Jacques Pervititch Sigorta Haritalarında İstanbul*, İstanbul: Axa Oyak-Tarih Vakfı Yayınları, 2000; *Cadastre de la Ville de Constantinople*, İrfan Dağdelen (haz.), İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü, 2005; *İstanbul Rumeli Ciheti Haritaları*, c. 1-2, İrfan Dağdelen (haz.), İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü, 2005; *Alman Mavileri 1913-1914 I. Dünya Savaşı Öncesi İstanbul Haritaları*, c. 1-2-3, İrfan Dağdelen (haz.), İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü 2006; *Charles Edouard Goad'ın İstanbul Sigorta Haritaları*, İrfan Dağdelen (haz.), İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü 2007.

tır, bazı haritalar öncü olmuş; bu çalışmalar, İstanbul üzerinde harita çalışması yapanlar tarafından kopyalanarak tekrar tekrar yorumlanmıştır. Kitap, bu seçkinin seçkinin yıllara göre izlenmesi açısından da önemli bir boşluğu doldurmuştur.

Tarihî niteliği olan haritalar yayınlanırken dikkat edilmesi gereken diğer bir husus da haritaların künyeleridir. Bu çalışmada künye konusunda titiz davranılmış ve her harita için haritanın tam başlığı, haritayı hazırlayan kişinin adı, haritanın basımını yapan yayıncının adı, haritanın yer aldığı eserin adı, baskı tarihi, baskı tekniği ve haritanın boyutunu içeren bilgiler verilmiştir. Ayrıca haritaların baskı teknikleri ve renklendirme nitelikleri konusunda da ayrıntılı bilgiler mevcuttur. Ancak bu çalışmada, haritaların hazırlanma mantığını içeren projeksiyon bilgisinin⁵ bulunmaması çalışma açısından bir eksiklik. Çünkü haritanın hazırlandığı projeksiyon sistemi gibi; haritaların, haritacılık mantığı açısından yapım tekniklerinin ortaya konması, baskı tekniğindeki gelişmeleri takip etmemizde olduğu gibi haritacılık bilimindeki gelişimini izlememiz açısından da önemli detayları içermektedir. Bu çerçevede ele alınmayan çalışmalarda haritalar birer görsel malzeme olmanın ötesine geçememektedir.

Kitapta seçilen haritalar, İstanbul haritalarının ölçek kazanana kadar olan dönemini iyi örnekleriyle sunmaktadır. Ancak XVIII. ve XIX. yüzyılda İstanbul üzerine üretilen bazı haritaların Adjemoglu'nun koleksiyonunda olmaması nedeniyle kitapta yer bulmaması, okuyucuda yanlış bir algılamaya neden olmamalıdır. Bu kitap, Kubilay'ın önsözünde de belirttiği gibi bir İstanbul haritaları kitabı değildir. Bu nedenle kitabı incelerken Adjemoglu'nun koleksiyonundan bir seçkiyi incelediğimizi unutmamalıyız. Kitaptaki bazı haritalar seçilerek bunların tıpkıbasımları, bu haritaların alındığı eski eserlerde bulunan boyutta, kitabın arkasına eklenebilir. Böylece İstanbul'un eski haritalarını, meraklıları, en azından kopya olarak elde etme fırsatı bulabilirlerdi.

Günümüzde eski haritalar genellikle bir merak objesi olarak koleksiyonlarda yer almaktadır. Ülkemizde özel harita koleksiyonlarının en azından envanter fişlerinin bir arada bulunduğu bir sisteme ihtiyaç bulunmaktadır. İstanbul ve Osmanlı coğrafyası üzerine harita arşivine sahip koleksiyoner ve kütüphanelerin katılımıyla oluşturulacak bir sistem sayesinde, Türkiye ve yurtdışındaki eski haritaların ortak bir sistem içerisinde incelenebilme ve eski harita malzemesinin günümüze ulaşabilenlerinin çıkartılmasına fırsat verilmiş olacaktır. Böylece günümüze ulaşan harita sayısı arttıkça Osmanlı coğrafyasının kartografya tarihi de aydınlanmış olacaktır.

Ayrıca, eski haritaların yalnızca birer efemera malzemesi olmasının önüne geçilebilmesi, bu haritaların haritacılık yapım tekniklerinin irdelenmesi elzemdir. Projeksiyon sistemleri ve ölçekleri üzerinden tasnif edilen haritalar, ortak bir koordinat sisteminde bir araya getirilerek hem haritacılık tekniğinin gelişimi hem de incelenen bölgenin dönüşümü üzerinde analitik bilgiler elde etmemizi sağlar. İstanbul haritala-

5 Haritacılıkta, üç boyutlu yeryüzü düzlemi iki boyutlu kağıt düzlemine aktarılırken matematiksel bir modelleme gerçekleştirilir. Dünyanın şeklini ister küre ister elipsoid olarak kabul edelim, iki boyutlu düz bir sistemde harita elde etmek için üç boyutlu yeryüzünün kağıt düzlemine transfer edilmesi gerekmektedir. Bu matematiksel transformasyon işlemine "harita projeksiyonu" adı verilir.

rı için bu şekilde öncü bir çalışma, İstanbul Kültür Mirası ve Kültür Ekonomisi Envanteri Projesi çerçevesinde, Fransız Anadolu Araştırmaları Merkezi öncülüğünde gerçekleştirilmiştir.⁶

Ayşe Y. Kubilay'ın *İstanbul Haritaları 1422-1922* adlı çalışması İstanbul haritaları konusunda Cahit Kayra'nın çalışmasından yirmi yıl sonra önemli bir boşluğu doldurmuş ve İstanbul'un eski haritalarının geniş bir kitle ile buluşmasını sağlamıştır. Bu alanda, *Denizler Kitabevi*'nin harita yayıncılığı konusunda göstermiş olduğu titizlik de ülkemiz yayıncılığı açısından umut verici, takdir edilecek niteliktedir. Osmanlı ve İstanbul kartografya tarihini sunan bu tür çalışmaların, farklı disiplinlerin bir araya gelmesiyle daha da zenginleşebileceği görülmektedir. Kütüphane, kurumsal arşiv ve özel koleksiyonların bu konuda sahip oldukları malzemeleri bir arada değerlendirebileceğimiz zeminlerin üretilmesi ihtiyacı, bu çalışmanın ardından bir kez daha ortaya çıkmıştır.

6 1776-2010 tarihleri arasındaki İstanbul'daki değişimi haritalar üzerinden incelemek için www.istanbulkulturenvanteri.gov.tr adresinden faydalanılabilir.